

Petróczi Éva: *Szent hagyaték: Tanulmányok. Sárospatak: Hernád Kiadó (Nemzet, Egyház, Művelődés 15.), 2022, 160 p.*

Horváth Csaba Péter

„A hazai füst hasznosabb, mint a külhoni fény.”

(Lucianus nyomán Pápai Páriz Ferenc)

Petróczi Éva legújabb puritán-könyvének főszereplői több tanulsággal szolgálnak arról, hogy a sokszor lenézett, esztétikai szempontból kevésbé számontartott és a különféle szakmák által kevésbé kutatott puritán kegyességi irodalom nem csupán méltó az újraértelmezésre és recenzálásra, hanem – amint erre a szerző egész irodalomtörténeti életműve épül – igenis a ma embere számára is rendkívüli lelki, szellemi, sőt aktuális tartalmakat és igazságokat szolgáltat; amint az *Előszó*ban írja: „akikről itt szót ejtek, kivétel nélkül egy ilyen [puritán] *megszentelt örökség* képviselői érzelmeim és tanulmányaim világában” (7). Petróczi író- és költő is, személyiségén átfuttatja hőseit, így tehát feléjük szeretettel, de természetesen nem egyszer kritikával is közelít.

A Brit-szigetek földjén sarjadó, az ottani reformációból szárba szökő, később az immáron függetlenségét de facto elnyert Hollandiában szinte államvallássá váló puritán mozgalom tanításának magvai Magyarországon is rendkívül termékeny talajba hullottak. Ezt elsősorban a heidelbergi egyetem 1622-es pusztulása után a még nyugatabbra, Hollandiában és Angliában peregrinált magyar protestáns értelmiségünkön keresztül érhetjük tetten, amint kötetünk hősei is szinte mind a nyugat-európai egyetemjárás után tértek haza magyar földre. A puritanizmus gyakorlatias, késő humanista eszmevilága szerves egységet alkotott a mély és igaz hivatástudattal és elhivatottsággal, amely a 17. század közepén-végén jellemezte a partiumi mezővárosok és Erdély református prédikátorait: egy hitben, szellemiekben és anyagi javaiban pusztuló, általános létbizonytalanságban tengődő és lényegében széteső félben lévő rendi társadalom keretei között kellett – a mai szemmel nézve egyébként rendkívül szigorú és kíméletlen – egyházi és nem egyszer a világi törvényeket is betartatniuk. A zömében nagyállattartó agrárgazdaságon és bortermelésen alapuló magyar társadalom számára nem csupán a katonásan megtanult és követett református káték, az azokat tételesen magyarázó prédikációk és a gyülekezeti éneklés hitelményének átadása volt a prédikátorok feladata, hanem afféle „közösségi mindenesként” az élet más területein is ők határozták meg a mindennapok szokásrendjét és fejtették ki a puritanizmus tanítását: legyen szó a kamatszédésről, a házasság különféle jogeseteinek megállapításáról vagy éppen a piactartás módjáról. Különösen igaz ez a városállami jellegzetességekkel és funkciókkal bíró hajdúsági és partiumi mezővárosokra, amelyekre jelentős hatást gyakorolt Kálvin genfi egyházalkotmánya.

Ebből a Szamos menti, partiumi közegből származott Medgyesi Pál, aki I. Rákóczi György, majd Lórántffy Zsuzsanna udvari papja, Lewis Bayly *Praxis pietatis*ának magyar fordítója, valamint a magyar puritán presbiteriánus hagyomány kidolgozója és fő ideológusa, nem utolsósorban pedig szépírói érzékkel megáldott lelkész

ember volt. Petrőczy Éva három tanulmányt szentelt Medgyesi recepciójának. Az első egy kátészerű prédikációról szól, amely az úrvacsoratan puritán értelmezését adja, és mind szövegében, mind lelkiségében követi angliai forrását, ugyanakkor Medgyesi szépírói vénáját is dicséri. Drégelypalánki János 1692-ben, a „gyászévtized” után tíz évvel jelentette meg Medgyesi *Praxis pietatis*ának jelentősen rövidített, az eredeti fordítás anyanyelvi színvonalát meg sem közelítő átdolgozását. Petrőczy ezt a kiadványt a sanyarú lelkipásztori szükségszerűségekkel indokolja, ugyanakkor Drégelypalánki e munkájával egy, a magyar irodalomtörténetben újszerű, ugyanakkor a barokk lelkiségi irodalomban ismert műfajt követett, amely az angol *conduct book*ok, lényegében „életvezetési könyvek” csoportjába tartozik. A könyvecske célja az átdolgozással egyrészt az olvasóközönség szélesítése, népkönyvvé tétele volt. Annak eldöntése, hogy szándéka mennyiben volt sikeres, az elkövetkező kutatások feladata, azonban bizonyosra vehetjük, hogy az eredeti fordítás minden áron prédikációkeretbe valló illesztése és katechetikai célú felhasználása egy olyan gyakorlatot teremtett, amely az elkövetkező korokban sem volt ismeretlen, ugyanakkor „Drégelypalánki János munkáját nem szabad lebecsülnünk, hiszen olyan rétegeket is képes volt megszólítani, amelyek az írott szónak s Isten igéjének nem figyelmes olvasói, legfeljebb hitbuzgó hallgatói lehettek” (28). Petrőczy Éva több évtizedes oktatói gyakorlatában mindig nagy hangsúlyt fektetett annak bemutatására, hogy a régi művelődéstörténeti mintázatok mennyiben jelennek meg a kortárs kultúrában, valamint annak részletezésére, hogy az ősök mennyiben predesztinálják a kései utódok életútját. Ezt a nézőpontot érvényesíti harmadik Medgyesi-dolgozatában, amely a puritán lelkész ugyanazon nevű szépunokájának élettörténetét és észak-alföldi lelkési, esperesi pályáját mutatja be.

A vallásos költészet – amint ezt Petrőczy Éva csak későn elismert költői, szépírói munkássága is igazolja – kitagadott mostohagyermek nemcsak az irodalomtudománynak, hanem nem egyszer a vallásos közösségeknek is. Az előbbinek túlságosan „bigott” és „tartalmatlan”, utóbbinak gyakorta „istentelen” vagy nemes egyszerűséggel „profán”. Ez a szemléletmód azonban nemcsak a modern kor szerzőivel, hanem a régi magyarországi irodalom alkotóival kapcsolatban is igaz állítás lehet; csupán ez elmúlt évtizedekben történt a szakma részéről valamiféle rehabilitáció: a kora újkori magyarországi kegyességi irodalom tudományos igényű rendszerezése, bemutatása és népszerűsítése több kiváló irodalomtörténész és kutatócsoport szívügyévé vált mind protestáns, mind katolikus részről egyaránt. Mivel a magyarországi puritán líra feldolgozásához csekély irodalom áll rendelkezésre – pontosabban: többnyire Petrőczy Éva tanulmányai és gyűjteményes kötetei jelentik a szakirodalmat –, Petrőczy az angolszász irodalomtörténeti hagyományt és a kortárs értelmezőket hívott segítségül a hazai anyag számbavételére, és ebben a témában három tanulmányt közöl. Külön értékét adja a tudományos dolgozatoknak, hogy az angol versrészleteket a tanulmánykötet szerzője maga fordította.

A 2020–2022-es Covid-19 világjárvány megpróbáltatásai ihlették a tanulmánygyűjtemény harmadik fejezetét. Az első tanulmány angliai és hazai puritán betegségimádságokat ismertet, legfontosabb irodalom- és műfajttörténeti megállapítása az, hogy számos különféle, akkoriban gyógyíthatatlan betegség során alkalmazott imádság nem csupán a hozzátartozók és természetesen a beteg lelki megnyugvá-

sát és a csodás gyógyulás reményét voltak hivatva kifejezni. Ezeket inkább kötött szövegű, szinte már liturgikus szövegekként kezelték, afféle kanonizált fohászként, szent ráolvasásként. További kutatások feladata ezeknek az imádságoknak korábbi, akár az egyházatyák koráig visszatekintő forráskutatása. Kötetünk címadásának forrása Pápai Páriz Ferenc, korának egyik legjelentősebb orvosa bázeli professzora felett mondott gyászbeszédének parafrazeált változata. A korabeli járványokat elsősorban inkább teológiai, mint természettudományos érvekkel magyarázták, Isten büntetésének tekintették nemcsak a néphiedelemben, hanem még igen hosszú ideig értelmiségi körökben is. A 17. századtól kezdve azonban nyugaton az apokaliptikus víziókat és a mítoszokat a prognózis váltotta fel, és ezek a hatások beszűrkedtek a hazaérkező értelmiségen keresztül. Pápai Páriz bázeli peregrinációja és működése során professzoraitól elsajátította a kor legmagasabb szintű anatómiai és bonctani tudását, így az orvostudományi megközelítésmód felülkerekedett nála a teológiai-filozófiai értelmezéseken. Ebben az ő munkásságát a kora újkori magyar művelődés- és tudománytörténetben mérföldkőnek, nagyenyedi tanári munkásságát ifjúkori mestere, Apáczai Csere János mellett megkerülhetetlennek tekinthetjük. Ritka személyiségek és munkások ők az Úr által sokat vert, gaz verte erdélyi szőlőjében. A Lobkowitz Poppel Éváról és Lady Mary Wortley Montaguról szóló történelmi tanulmány fő tanulsága az, hogy nemcsak tudós férfiak, hanem barokk nagyasszonyok is sokat tehettek a járványok elleni küzdelemben. Petróczi Éva személyes átéléssel mutatja be két hősnője példáján keresztül mind az anyai aggodás, mind a kegyességgyakorlás, a betegápolás hősi küzdelmét járványok idején, valamint a feketehimlő elleni korai védőoltások történetébe is bepillantunk.

„Krisztus vére által ötvözödtünk össze” – írja az Utrechti Egyetem központi épületének falán az 1936-ban felavatott emléktábla, amelyet a holland magyar peregrinus kapcsolatok tiszteletére állítottak. Ez a szentencia kifejezi mind a hittani egységet, mind a szolidaritást mindazokkal, akik a tanulótársak közül életükkel vagy egzisztenciájukkal fizettek hitük vállalása miatt. A fejezet első tanulmánya a magyarországi puritán egyetemjárók korántsem egyoldalú Hollandia-képét mutatja be. A peregrinációtörténeti irodalom és az ott tanulók irodalmi alkotásai sokszor említést tesznek a drágaságról, nélkülözésről, a szokatlan klíma okozta betegeskedésekről, ugyanakkor a „ki- és felszabadultság-érzés” következtében előforduló kihágásokról is (elvégre huszonéves fiatalemberekről beszélünk). A fejezet második darabja a franekeri teológus, a hite miatt Angliából elűldözött William Ames (Amesius) magyarországi hatását mutatja be. A kötet utolsó tanulmánya Csúzi Cseh Jakab irodalmi munkásságát járja körül. Petróczi felismerése az, hogy a gyászévtized, a gályarabság és üldöztetés emléke nem mint ezt a régi magyarországi irodalomban oly sokszor emlegetett toposz sejtetné önsajnálatra vagy mártírságra okot adó siralmas panaszként jelenik meg munkásságában, hanem a gyakorlati lelkipásztorkodásban jártas szerző exemplumtárát gazdagítja. Teszi ezt oly módon, hogy személyes élet-története a világos teológiai és katechetikai tartalmak alá rendelődik, így a mai olvasó rokonszenvét és együttérzését lényegesen könnyebben megnyeri. A külföldi egyetemet járt ifjak pátriájuk és a patrónusaik iránti hűségének egyik legfőbb bizonyítéka, hogy szinte mind hazajöttek, nem vállaltak állást „a közelben”, valamint az Újvilág felé sem kacsintottak. Érdekes kivétel az 1654-ben született Zádori István,

aki oxfordi és edinburgh-i tanulmányok után előbb Bostonba tért, majd Jamaicába utazott, és feltehetően ott is fejezte be életét.

A 16. században a magyarság körében a végvári katonaság és a mezővárosi parasztpolgárság soraiban hódító reformáció egyik utolsó állomása, lépcsőfoka a 17. századi puritán szellemiség térhódítása volt. Az oszmán hódítás következtében parasztot, nemeset, lelkészt, kereskedőt és katonát premodern nemzetté kovácsolták a török háborúk. E köré a vég harc köré ideológiai, szellemi és lelki védfalat képzett a protestáns prédikátori apokaliptika, a 16. század végétől pedig a kálvini kettőspredestináció-tan (a katona bűnös, gyilkos életvitele ellenére is üdvözülhet). A hazai puritanizmus rövid virágzása után az oszmán háborúk megszűnésével új időszámítás vette kezdetét, és a 18. század elejére a már nem csupán anyagiakban és szellemiekben, hanem lélekszámában is erőteljesen megcsappant magyarság a Habsburg birodalom egyik államalkotó etnikumává sorvadt. A rendkívül önreflexív és meditatív puritán irodalom mint sóvirág a szikes pusztákon reprezentálja egy vallásos értelmezői közösség lelki alkatát, élni akarását és szóművészetét. Petróczi Éva tanulmánykötetét nem csupán a kora újkori művelődéstörténet kutatói forgathatják nagy haszonnal, hanem mindazok, akik érdeklődve tekintenek erre a rendkívül gazdag kulturális puritán vallási hagyományra, életérzésre, valamint felkeltette érdeklődésüket ennek a sajátos, 17. századi „magyar kegyességi westernnek” a világa.